

Jakość życia w świetle strategii rozwoju. Dylematy pomiaru

Jakość życia, dobrobyt społeczny, dobrostan to pojęcia pokrewne, intuicyjnie kojarzące się z poczuciem satysfakcji, zadowoleniem czy szczęściem. W teorii ekonomii coraz więcej miejsca poświęca się tej wieloaspektowej problematyce, jednak definicje i ramy analityczne są niejednolite. Postrzeganie dobrobytu w ekonomii, rozumiane pierwotnie jako monetarne odzwierciedlenie wartości dóbr materialnych posiadanych przez poszczególne osoby, z czasem rozszerzono o inne wymiary życia ludzkiego, niezwiązane bezpośrednio z dochodem, ale uwzględniające pozamaterialne czynniki wpływające na poziom zadowolenia.

WIELOWYMIAROWY CHARAKTER JAKOŚCI ŻYCIA

Jakość życia jest pojęciem złożonym, obejmującym różne aspekty aktywności społeczno-gospodarczej. Na ocenę tej kategorii wpływają zarówno czynniki o charakterze materialnym (związane z dobrobytem ekonomicznym), jak również elementy jakościowe, utożsamiane z zaspokojeniem potrzeb, jako wyznaczniki jakości życia.

To szersze podejście związane jest z dobrobytem społecznym, na który składa się wiele elementów. Poza aspektem ekonomicznym odzwierciedlanym przez warunki materialne, na ocenę jakości życia wpływają: system wartości, pełnione i pożądane role społeczne oraz uwarunkowania zewnętrzne, w tym stan środowiska naturalnego i poziom usług społecznych, ich dostępność i jakość. Najogólniej mówiąc, dobrobyt związany jest z poziomem zaspokojenia różnorodnych potrzeb (niższego i wyższego rzędu) oraz oceną sytuacji życiowej jednostki lub zbiorowości. Jakość życia można zatem odnieść do stopnia zaspokojenia materialnych i duchowych potrzeb oraz osiągnięcia pożądanych przez badany podmiot wartości w życiu osobistym, zawodowym i społecznym.

Wymiar materialny jakości życia dość łatwo daje się skwantyfikować. Znacznie trudniejszy jest pomiar dobrobytu społecznego, na który składają się głównie oceny jakościowe, w dużym stopniu związane z subiektywnymi odczuciami.

W badaniach dotyczących jakości życia często stosowane są dwa uzupełniające się podejścia. Jednym z nich jest **spojrzenie obiektywne**, którego podstawą jest oficjalna statystyka (tzw. „twarde dane”). Mierzą one zjawiska niezależne od odczuć człowieka, występujące „poza” nim. Są to wielkości, które można wyrazić wartościowo lub ilościowo bądź też jako relacje pomiędzy pewnymi zjawiskami.

Komplementarnym sposobem pomiaru jest **spojrzenie subiektywne** — odzwierciedlające odczucia respondentów, charakteryzujące ich indywidualne oceny,

np. dotyczące stopnia zaspokojenia potrzeb. Mierniki takie wyznaczane są w większości przypadków na podstawie badań ankietowych przeprowadzanych na próbach oraz poprzez rozmaitego typu sondaże. Wykorzystując informacje pochodzące z różnych źródeł można kwantyfikować nie tylko procesy i zjawiska związane z potrzebami ekonomicznymi, ale także związane z odczuciami i oceną subiektywną. Często jednak wiąże się to z pomiarem, obserwacją i analizą czynników innych niż te, które stanowią istotę dobrobytu.

Badanie jakości życia, jako złożonego zjawiska, wymaga przede wszystkim zdefiniowania tematów poddawanych analizie i kwantyfikacji. GUS, korzystając z doświadczeń krajowych i międzynarodowych, przyjął koncepcję pomiaru jakości życia uwzględniającą następujące dziedziny:

- materialne warunki życia;
- główny rodzaj aktywności, pracę;
- zdrowie;
- edukację;
- czas wolny i relacje społeczne;
- bezpieczeństwo ekonomiczne i fizyczne;
- państwo i podstawowe prawa, aktywność obywatelską;
- jakość środowiska w miejscu zamieszkania;
- subiektywny dobrobyt.

Poziom jakości życia według założonej koncepcji dokonywany jest za pomocą zestawu wskaźników wskazanych w każdym z tych tematów. Syntetyczną prezentację wskaźników przyjętych do pomiaru jakości życia przedstawiono w opracowaniu *Jakość...* (2014).

JAKOŚĆ ŻYCIA JAKO STRATEGICZNY CEL ROZWOJU

Zabieganie o wysoką jakość życia jest dążeniem pojedynczych osób oraz grup społecznych (zarówno mniejszych, np. rodzin, jak i całych społeczeństw). Jest to również cel działań podejmowanych przez decydentów w wielu dziedzinach polityki. Zagadnienie poprawy poziomu i jakości życia jest brane pod uwagę podczas formułowania strategicznych kierunków rozwoju.

Analizując dokumenty strategiczne obowiązujące w Polsce¹, można znaleźć wiele nawiązań — bezpośrednich lub pośrednich — do kategorii jakości życia. Priorytety rozwojowe wyznaczone w tych strategiach, ustanowionych zgodnie z ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju², warunkują potrzeby informacyjne w zakresie monitorowania poszczególnych celów, w tym jakości życia. Zgodnie z ustawą polityka rozwoju rozumiana jest jako zespół działań podejmowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Przywołanie

¹ Analizą objęto strategie tworzące krajowy system dokumentów strategicznych. Więcej na ten temat w artykule Bielak (2012).

² Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.).

w tej definicji rozwoju zrównoważonego nawiązuje pośrednio do kategorii jakości życia. Jakość życia obecnych i przyszłych pokoleń jest bowiem istotą trwałego rozwoju.

*Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*³ (DSRK), dokument określający podstawowe kierunki i wyzwania rozwojowe w perspektywie najbliższych 15 lat, jako główny cel strategiczny wskazuje poprawę jakości życia Polaków.

Jakość życia w DSRK definiowana jest w sposób kompleksowy jako dobrostan rozpatrywany w następującym zakresie:

- długość życia w ogóle i długość życia w zdrowiu (co wiąże się z poprawą stanu zdrowia Polaków jako rezultatem międzysektorowych działań prozdrowotnych, a w szczególności sprawnie funkcjonującego systemu ochrony zdrowia);
- większa satysfakcja z wykonywania pracy i lepsze warunki łączenia kariery zawodowej z życiem prywatnym i rodzinnym;
- sprawna sieć bezpieczeństwa socjalnego nastawiona na pomoc, której celem jest zwiększenie szans na aktywność społeczną i zawodową oraz dbałość o przeciwdziałanie różnym formom wykluczenia;
- dostępność dóbr i usług publicznych (zdefiniowanych, standaryzowanych, efektywnie dostarczanych), bez względu na status rodzinny i miejsce zamieszkania;
- otwarte warunki uczestnictwa w życiu publicznym;
- bezpieczeństwo dochodów na starość;
- środowiskowe poczucie równowagi w odniesieniu do warunków krajobrazowych, naturalnego stanu otoczenia oraz żywności;
- udział w kulturze (co jest ważne dla prorozwojowego potencjału kreatywności);
- poczucie satysfakcji z życia.

Cel główny DSRK ma być realizowany poprzez działania skoncentrowane w trzech dziedzinach:

- konkurencyjność i innowacyjność gospodarki,
- efektywność potencjału rozwojowego regionów,
- efektywność i sprawność państwa.

W każdej z tych dziedzin wskazano cele rozwojowe oraz kierunki działań, których realizacja ma służyć osiągnięciu poprawy jakości życia Polaków.

Konkurencyjności i innowacyjności gospodarki poświęcono w DSRK najwięcej uwagi. Wyznaczone cele i kierunki interwencji wiążą się z wykorzystaniem potencjału innowacyjności gospodarki, przewagi konkurencyjnej opartej na wiedzy i kreatywności ludzi. Postulowane działania dotyczą głównie edukacji oraz badań i rozwoju, a także wzmacniania współpracy pomiędzy nauką i gospodarką, zmierzającej do doskonalenia badań naukowych i przedsiębiorczości. Dążenie do poprawy jakości kapitału ludzkiego wpisuje się wprost w realizację celu głównego DSRK.

³ *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju* — tak brzmi pełna nazwa dokumentu przyjętego Uchwałą nr 16 Rady Ministrów z 5 lutego 2013 r. (*Polska 2030...*, 2013).

Równoważenie potencjału rozwojowego regionów, nawiązując do polityki spójności, zakłada wyrównywanie szans rozwojowych poprzez poprawę poziomu cywilizacyjnego życia. W jego ramach podkreślono konieczność inwestycji w infrastrukturę — rozumianą w taki sposób, aby dążyć do zaspokojenia potrzeb zmieniającej się struktury demograficznej społeczeństw lokalnych.

Efektywność i sprawność państwa łączy natomiast dwa elementy. Pierwszy dotyczy wzmocnienia kapitału społecznego, który jest fundamentem budowania kompetencji społecznych i obywatelskich. Drugi element zakłada podjęcie działań na rzecz usprawnienia państwa (głównie poprzez poprawę jakości usług publicznych), co stanowi warunek niezbędny do zapewnienia odpowiedniej jakości życia obywateli. Integracja doskonalenia kapitału społecznego oraz sprawnego państwa ma się przyczynić do rozwoju efektywnego systemu zarządzania.

Podstawowym sposobem osiągnięcia celu głównego (jak zapisano w DSRK) jest stabilny i wysoki wzrost gospodarczy. Teza ta może wydawać się w pewnym sensie dyskusyjna — biorąc pod uwagę rozgraniczenie wzrostu gospodarczego i dobrobytu społecznego⁴ w teorii i praktyce ekonomicznej. Autorzy DSRK wyjaśniają jednak, że *trzecia fala nowoczesności oznacza umiejętne łączenie modernizacji, innowacji, impetu cyfrowego z poprawą jakości życia, powiązaną ze skokiem cywilizacyjnym, jakiego w tej perspektywie czasowej Polska powinna dokonać. Realizacji tak postawionych zadań powinno towarzyszyć odpowiednio wysokie tempo wzrostu gospodarczego, które umożliwiałoby efektywną konwergencję do wyżej rozwiniętej gospodarki Unii Europejskiej pod względem dochodu na mieszkańca, w warunkach równowagi finansów publicznych, bez zagrożeń płynących z tytułu nadmiernego wzrostu długu publicznego czy deficytu sektora instytucji rządowych i samorządowych*⁵. Uzasadnieniem dla inwestowania w intensywny wzrost gospodarczy jest zbudowanie przewagi konkurencyjnej, która wyzwoli, dotychczas niewykorzystywane, możliwości potencjału rozwojowego. Ta stymulacja rozwoju wpłynie korzystnie na umocnienie tempa poprawy jakości życia ludności.

Rozumowanie takie znalazło wyraz w doborze wskaźników monitorujących realizację celu głównego DSRK:

- PKB na mieszkańca w relacji do PKB najzamożniejszego kraju w UE (według parytetu siły nabywczej — PPP);
- wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index* — HDI).

Dane liczbowe i informacje metodologiczne na temat wskaźników monitorujących DSRK oraz pozostałe strategie obowiązujące w Polsce (na mocy ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) są dostępne w systemie STRATEG⁶.

⁴ Problematykę dotyczącą rozróżnienia dobrobytu ekonomicznego i społecznego rozwinęto w dalszej części artykułu (*Miary rozwoju*).

⁵ Polska 2030... (2013).

⁶ STRATEG jest systemem opracowanym przez GUS we współpracy z Ministerstwem Infrastruktury i Rozwoju dla potrzeb monitorowania polityki rozwoju i polityki spójności, dostępnym pod adresem: <http://www.strateg.stat.gov.pl> lub poprzez stronę internetową GUS.

Do poprawy jakości życia nawiązuje również *Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju*⁷ (ŚSRK), która wyznacza kierunki rozwoju do 2020 r. (wpisując się tym samym w strategię *Europa 2020*). Główny cel ŚSRK zdefiniowano jako wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności.

Podobnie jak strategia rozwoju w długim okresie, ŚSRK określa cele i kierunki interwencji poprzez wskazanie trzech priorytetów:

- sprawne i efektywne państwo,
- konkurencyjna gospodarka,
- spójność społeczna i terytorialna.

Wśród wyzwań głównych wskazano m.in. wzmocnianie jakości usług publicznych i stanowienie prawa jako elementów przyczyniających się do realizacji celu głównego. Istotne znaczenie przypisano działaniom na rzecz doskonalenia jakości kapitału ludzkiego, zwiększania aktywności i mobilności zawodowej oraz zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego i dobrego stanu środowiska naturalnego. Wdrożenie odpowiednich działań wpłynie pozytywnie na tworzenie warunków do wysokiego standardu życia społeczeństwa. Spójność społeczno-gospodarcza i terytorialna stanowi swoistą klamrę dla zidentyfikowanych celów i przyczynia się pośrednio do poprawy poziomu i jakości życia społeczeństwa.

Jako kluczowe dla monitorowania realizacji celu głównego ŚSRK zdefiniowano następujące wskaźniki:

- dynamika PKB (w cenach stałych) 2010=100;
- PKB na mieszkańca według PPP w relacji do średniej dla UE (UE=100);
- dynamika realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (2010=100);
- saldo strukturalne sektora instytucji rządowych i samorządowych w relacji do PKB;
- wskaźnik rozwoju społecznego (HDI);
- wskaźnik globalnej konkurencyjności (GCI);
- wskaźnik zatrudnienia osób (ogółem, kobiet i mężczyzn) w wieku 20—64 lata.

Opisane priorytety interwencji (w strategiach długo- i średniookresowej) znajdują odzwierciedlenie w celach i zadaniach dziewięciu strategii zintegrowanych. Dokumenty te nawiązują (w mniejszym lub większym stopniu) do poprawy jakości życia jako celu strategicznego rozwoju kraju.

MIARY ROZWOJU

Bogactwo zjawisk i procesów współczesnego świata sprawia, że pomiar rozwoju staje się coraz bardziej złożonym przedsięwzięciem. Rozwój społeczny to pojęcie znacznie szersze od wzrostu gospodarczego. Jego zakres jest trudny do zdefiniowania, a pomiar stanowi ciągłe wyzwanie. Osiągnięcie wysokiego tem-

⁷ *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, przyjęta Uchwałą Rady Ministrów nr 157 z 25 września 2012 r. (*Strategia...*, 2013).

pa wzrostu gospodarczego, wyrażanego wskaźnikiem dynamiki produktu krajowego brutto (PKB), jest niewystarczające z punktu widzenia zapewnienia trwałego, zrównoważonego rozwoju. Wskaźnik ten, powszechnie stosowany do oceny wzrostu gospodarczego, jest miarą wytworzonej produkcji oraz jej rozdysponowania i nie uwzględnia wielu elementów kluczowych z punktu widzenia dobrobytu społeczeństwa (Machowska-Okrój, 2014).

Łatwość oceny szeregu zjawisk gospodarczych jednym wskaźnikiem skłania badaczy do podejmowania prób opracowania wskaźnika złożonego, służącego do pomiaru dobrobytu społecznego. Podstawą opracowania takiej miary powinno być uwzględnienie elementów dotychczas niemonitorowanych (np. przez PKB), ale istotnych z punktu widzenia rozwoju i dobrobytu człowieka (Kubiczek, 2014).

Jednym z pierwszych tego rodzaju wskaźników jest MEW (*Measure of Economic Welfare*)⁸. Jest to skorygowana miara produktu narodowego brutto, uzupełniona o wartość czasu wolnego, prac domowych i pracy wykonanej w szarej strefie. Uwzględniono również korekty dotyczące zniszczenia środowiska naturalnego, negatywnych efektów urbanizacji i zwiększającej się gęstości zaludnienia.

Interesującą koncepcję pomiaru trwałego dobrobytu ekonomicznego zaproponowali w 1989 r. H. E. Daly i J. B. Cobb. Opracowany przez nich wskaźnik ISEW (*Index of Sustainable Economic Welfare*) za podstawę pomiaru przyjmuje indywidualne wydatki na szeroko rozumianą konsumpcję, skorygowane strategiami spowodowanymi nierównościami w rozkładzie dochodów, degradacją środowiska i inne koszty ponoszone przez gospodarstwa domowe (Wronowska, 2014).

Do najbardziej znanych wskaźników służących do oceny dobrobytu należy wskaźnik rozwoju społecznego (HDI — *Human Development Index*), który w 1990 r. opracowali A. Sen i Mahbub ul Haq. Ten syntetyczny miernik jest wykorzystywany przez ONZ do porównań międzynarodowych rozwoju społeczno-gospodarczego krajów. Metodologia opracowywania wskaźnika była modyfikowana i obecnie miernik ten składa się z czterech wskaźników cząstkowych:

- oczekiwana długość życia;
- przeciętna liczba lat nauki mieszkańców w wieku 25 lat i więcej;
- oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia;
- dochód narodowy na mieszkańca w USD, liczony według parytetu siły nabywczej.

Stosowanie miary uwzględniającej czynniki pozaekonomiczne porównywalne w skali międzynarodowej jest niewątpliwie zaletą wskaźnika HDI. Przy jego wyliczaniu występują jednak problemy związane z doborem wag dla jego składowych czy dostępem do rzetelnych, wiarygodnych danych. Trudności te są charakterystyczne dla konstruowania wskaźników złożonych.

Wskaźniki złożone (zwane również syntetycznymi, kompozytowymi) są tworzone na podstawie modeli teoretycznych, które wyznaczają elementy (wskaźniki proste) składające się na badaną miarę, nadają wagi dla tych składowych i określają sposób agregacji danych. Założenia uzgodnione w przyjętym modelu są efektem wyboru jednego z kilku możliwych scenariuszy, co może mieć znaczenie dla wartości wskaźnika i interpretacji mierzonego zjawiska. Ta właściwość

⁸ Wskaźnik opracowany w 1972 r. przez amerykańskich ekonomistów W. Nordhousa i J. Tobina.

wskaźników syntetycznych jest jednym z powodów krytyki wykorzystywania tego typu miar. Inne zastrzeżenia dotyczą zbytniego upraszczania badanych zjawisk. Nawet bardzo rozbudowane modele pomiaru wieloaspektowych zjawisk nie uwzględniają wszystkich czynników wpływających na te zjawiska. Tymczasem wnioskowanie na podstawie syntetycznej miary, która uwzględnia fragmentaryczny zakres, jest zwykle uogólniane i stosowane do kompleksowej oceny.

Niedoskonałości mierników kompozytowych powodują, że do pomiaru rozwoju społecznego i jakości życia często wykorzystywane są zestawy wielu wskaźników dobranych odpowiednio do monitorowania sytuacji w zdefiniowanych dziedzinach (Szukielojć-Bieńkuńska, Walczak, 2011). Zalecenia dotyczące pomiaru jakości życia sformułowane w raporcie w sprawie pomiaru efektywności ekonomicznej i postępu społecznego⁹ dotyczą stworzenia statystycznego systemu informacji, który uwzględni szereg wskaźników pozwalających na ocenę trwałego, zrównoważonego rozwoju. Również Eurostat i OECD postulują wielowymiarowe podejście do pomiaru jakości życia i dobrobytu społeczeństw, z wykorzystaniem zestawu wskaźników. Te międzynarodowe rekomendacje stanowiły wytyczne dla GUS podczas opracowania koncepcji pomiaru jakości życia w Polsce.

Projekty dotyczące pomiaru postępu społeczno-gospodarczego przyczyniają się do rozwoju zakresu informacyjnego, wpływając jednocześnie na odpowiednie zarządzanie zbiorami danych i ich systematyzowanie. Dyskusje na temat możliwości oceny jakości życia poprzez wartości liczbowe angażują społeczeństwo obywatelskie i wpływają na wzrost świadomości użytkowników danych statystycznych oraz zrozumienie, z jakimi problemami wiąże się pomiar kompleksowych zjawisk.

Niezależnie od przyjętej koncepcji, pomiar jakości życia powinien „wychodzić poza PKB” i uwzględniać czynniki jakościowe oraz elementy oceny subiektywnej. Mimo trudności w dokonywaniu tego pomiaru, a nawet świadomości jego niedoskonałości, stosowane podejścia pozwalają na przybliżenie sytuacji i dokonanie oceny w zakresie dobrobytu społecznego.

mgr Renata Bielak — GUS

LITERATURA

- Bielak R. (2012), *Rola statystyki w kształtowaniu polityki rozwoju społeczno-gospodarczego krajów UE*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8, GUS
- Jakość życia w Polsce. Edycja 2014* (2014), GUS
- Kubiczek A. (2014), *Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, zeszyt 38, Uniwersytet Rzeszowski

⁹ Raport opracowany z inicjatywy prezydenta Francji Nikolasa Sarkozy’ego, przez Josepha E. Stiglitz, Amarty’ę Sena i Jean-Paula Fitoussiego; opublikowany w 2009 r. zwykle zwany jest „raportem Stiglitz”.

- Machowska-Okrój S. (2014), *Wzrost gospodarczy a dobrobyt społeczno-ekonomiczny*, [w:] *Mikro- i makroekonomiczne aspekty tworzenia dobrobytu*, red. A. Blajer-Gołębiewska, L. Czerwonka, Gdańsk
- Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju* (2013), Dziennik Urzędowy RP Monitor Polski z 2013 r. poz. 121
- Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo* (2012), Dziennik Urzędowy RP Monitor Polski z 2012 r. poz. 882
- Szukielój-Bieńkuńska A., Walczak T. (2011), *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 7/8, GUS
- Wronowska G. (2014), *Dobrobyt i jego pomiar. Czy wyższe wykształcenie gwarantuje wzrost dobrobytu?*, [w:] *Mikro- i makroekonomiczne aspekty tworzenia dobrobytu*, red. A. Blajer-Gołębiewska, L. Czerwonka, Gdańsk

SUMMARY

The aim of the article is to present the quality of life as a category of priority from the point of view of strategy development in Poland and ways to measure it. Essential to quality of life is attributed to stimulating economic growth, which is conducive to social development, ensuring to meet the needs of present and future generations. This approach requires the search for indicators that will reflect the facts and developments in this multidimensional approach.

Improving the quality of life of Poles is an overriding goal of national development strategy in the medium and long term. With the establishment of this purpose, the authors of the strategy pointed out measures for its implementation. The article presents ways of describing and evaluating the quality of life in the strategic documents and the problems of its measurements in the context of monitoring the title research category.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является представление качества жизни в категории приоритета с точки зрения стратегии развития в Польше и способов его измерения. Существенное значение качества жизни объясняется стимулированием экономического роста, который способствует социальному развитию, обеспечивая удовлетворение потребностями сегодняшним и будущим поколениям. Такой подход требует поиска измерителей, которые будут отражать реальное состояние и перемены в этом многомерном подходе.

Улучшение качества жизни поляков это основная цель стратегии развития страны в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Вместе с определением этой цели авторы стратегии назвали измерители ее реализации. В статье были представлены способы описания и оценки качества жизни в стратегических документах, а также проблемы его измерения в отношении к мониторингу обследуемой категории.